

9. Шашкевич Я. Східна Галичина: етнічні відносини, національні міфи та менталітети // Україна в минулому. – К.–Львів, 1994. – Вип. 6.
10. Barycz H. Stanisław Smolka w życiu i w nauce. – Kraków, 1975.
11. Bobrzyński M. Z chwili “rozstroju”. – Kraków, 1889.
12. Bobrzyński M. Z moich pamiętników / Wstęp i przypisy A. Galos. – Wrocław–Kraków, 1957.
13. Jaskólski M. Historia i mit historyczny w doktrynie politycznej // Historyka. Studia Metodologiczne. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1984. – Т. 14.
14. Kalina A. Franko I.: Iwan Wyszenskij i jeho utwory // Kwartalnik Historyczny. – 1895.
15. Łazuga W. Ostatni stańczyk. Michał Bobrzyński – portret konserwatysty. – Poznań, 1982.
16. Moklak J. W walce o tożsamość ukraińców. Zagadnienie języka wykładowego w szkołach ludowych i średnich w pracach galicyjskiego Sejmu Krajowego 1866–1892. – Kraków, 2004.
17. Maternicki J. Historiografia i kultura historyczna. Studia i szkice. – Warszawa, 1990. – Cz. 2.
18. Smolka S. Unia Litwy z Koroną. – Kraków, 1903.
19. Smolka S. Wstępny wykład przy objęciu Katedry Historii Polskiej na Uniwersytecie Jagiellońskim. – Kraków, 1883.
20. Szujski J. Z wycieczki do Lwowa. Listów pięć. – Kraków, 1866.

Микола Рожик (Львів)

Дослідження всесвітньої історії нового часу у працях Івана Франка

Думки і почування І. Франка формувалися під впливом сучасних йому суспільно-економічних обставин і політичних процесів. Вони зумовлювали вивчення глобальних проблем світової і особливо європейської історії й репрезентацію аналізу подій у низці історико-публіцистичних статей, нарисів, рецензій. У своїх історичних студіях мислитель набагато випередив час, і його бачення світу залишається сучасним і актуальним. Зрештою, йшлося про “початок школи політичного думання, якого в такій формі і в такій об’ємі не має, мабуть, ні одно слов’янське письменство”, – так міркував І. Франко, керуючись потребами національного інтересу [9: т. 39: 264].

Власне історичні дослідження дали йому змогу зрозуміти закономірності поступу людського суспільства, предметно осмислити соціальні зміни й застановитися над історичною долею багатьох націй і держав. Докладний аналіз подій XIX – початку XX ст., які мали далекосяжні наслідки і впливи, зокрема на національне становище й соціальні реалії українців та інших європейських народів, уможливили висновок про те, що “історія ніколи не стане і не може стати повною, скінченою, такою, про котру можна би сказати: се будинок готовий, ні одної цеглинки в нім не хибує” [9: т. 45: 77]. Це важлива і науково виважена позиція. Що стосується історичної правди і критерію достовірності, то І. Франко наголошував: “У нас єдиний

кодекс естетичний – життя. Що воно зав’яже те й буде зав’язане, а що воно розв’яже, те й буде розв’язане” [9: т. 26: 13]. Таким був методологічний підхід Великого українця не тільки до художнього осмислення дійсності, а й до його історичних студій. Такі засадничі позиції того, що перспективи осмислення історичних реалій не мали бути обмеженими.

У національній історіографії зроблено окремі спроби використати багатство Франкової історичної спадщини для дослідження проблем минулого України, національно-визвольних змагань, історії культури [див.: 2]. Однак сьогодні очевидно є відсутність нових серйозних досліджень здобутків І. Франка у сфері історичної науки.

Сучасний автор О. Баган вважає, що Франків “невгасимий інтелектуалізм ламає один за одним старі авторитети, прокладає нові шляхи, зіставляє різні компоненти буття, застосовує різноманітні методології пізнання, невпинно нуртує в ширину і глибину, переоцінює і переосмислює, шукає істину і стримить до ідеальності, а все лише для одного – для збагачення Духу, для самоствердження або як Особистості і довголітньої громади як Нації” [1: т. 1: 15–16]. Справді, як неординарний автор і людина з гострим критичним наставленням до усього зашкарублого й навмисне затемненого, І. Франко осмислював і прискіпливо оцінював праці багатьох європейських істориків. Критичні рецензії на історичні студії становлять помітну частку його творчого доробку у сфері історичної науки. Він написав яскраві нариси й історичні портрети відомих осіб різних політичних уподобань, державних діячів [9: т. 47: 339–351]. Дослідник володів рідкісним талантом об’єктивного і справедливого критика, будучи при цьому прагматиком, бо завжди мав на меті збагачення національної думки й піднесення національної сутності. В автобіографічному нарисі “Дещо про себе самого” він застерігав: “Не робися солодким, бо тебе злижуть, не робися кислим, бо тебе виплюють” [9: т. 31: 31]. Така принципова громадянська позиція мала неабияке значення в умовах гострого протистояння офіційним і офіційним авторитетам у галузі історії та інших гуманітарних наук. Дослідники творчості І. Франка зазначають, що його авторські “почуття [...] завжди проходять крізь суворий фільтр його інтелекту...”. Усі його почування, симпатії й антипатії, душевні стихії завжди контролювалися “потужною, але формотворною силою розуму” [4: т. 1: 86]. Сьогодні дехто із сучасників вважає Каменяра з його скупченістю національної енергії, інтелекту й вольовитості предтечею вольового націоналізму [1: т. 1: 29].

Для сучасного читача, особливо для професійного історика, цінними й корисними є методологічні засади дослідження всесвітньої історії, що їх розробив І. Франко. У таких працях, як “Поza межами можливого”, “Мислі о еволюції в історії людськості”, “Що таке поступ?” він виявив глибоке розуміння закономірностей історичного розвитку людства, визначив чіткі засадничі положення, опираючись на які, історик може наблизитися до об’єктивного розуміння і вияснення історичних реальностей. В історії, вважав письменник, “тисячі і мільйони її джерел щезають безслідно, тисячі і мільйони фактів, жизней людських [...] проходять незареєстровані,

не лишаючи прямого безпосереднього сліду своєї діяльності”. Такою була проблема цінності історичних джерел, порушення якої не мала прецеденту. “Історія назавсідги останеться таким будинком, котрий кожде нове покоління в більшій або меншій часті перебудовує і пересипає відповідно до власних потреб, до власних поглядів” [9: т. 45: 77]. При цьому, на його думку, необхідно “показати, крім моментального освітлення біжучих справ, також розвій найважливіших суспільно-політичних питань у короткій, по змозі популярній формі”, дбаючи про доступність результатів наукових студій [9: т. 39: 262]. Велике зацікавлення І. Франка історією слов’янських народів, європейських країн ніколи не закривало головного для нього – працювати і діяти заради визволення й піднесення власного народу, тому, досліджуючи всесвітню історію нового часу, він завжди звертався до реалій вітчизняного минулого і сучасних йому подій. “Демократична, людова історія зискує новішими часами нову сильну підпору, якої не мали історії попередні, зискує такого союзника, котрий приготує для неї найтривкішу основу – науки природничі. [...] Наука о розвитку [...] перенесена тепер і в історію”. Власне це, на думку І. Франка, “конечно двигает її наперед” [9: т. 45: 79].

У Франкових працях із всесвітньої історії з наукових позицій критично проаналізовано дослідження європейських істориків (Теодора Момзена, Генріха Зібеля, Георга-Готфріда Гервінуса й ін.). Він критикував соціал-дарвіністів за перенесення біологічних законів на історію. У рецензії “Тен як історик французької революції” наполягав на подоланні старих консервативних і реакційних поглядів на історію. І. Тен, власне, виступає творцем “нової історико-політичної школи, насправді дуже старої”, – вважав І. Франко. “Все реакційне, феодалне, антисемітське у Франції опирається на Іполіта Тена”, який водночас є одним “із найблискупіших письменників, які коли-небудь жили на світі”. Він “нагромадив правдиву альпійську гору записаного і задрукованого паперу й при цьому показав, що для нього усі революціонери злочинці, п’яниці і прожори”. У трактуванні цього автора Франція в роки революції (1789–1795) “переживала хвилю кровожадного божевілля”, – зауважив І. Франко [9: т. 47: 360, 361, 363].

У статті “Причинки до історії 1848 р.”, опублікованій 1909 року, і в рецензії “Редакція “Правди” в боротьбі з вітряками” Каменярь ще раз підтвердив відповідальність за виважений історичний аналіз, який не допускає фальсифікацій, за належне поцінування джерел. Тільки в такому разі можливе об’єктивне розкриття подій і дій історичних осіб, поведінки соціальних верств, наслідків соціально-економічних змін і конституційних процесів (скасування панщини, позиції шляхетського середовища й ін.) [9: т. 45: 382]. Як радикал І. Франко критикував і засуджував оприлюднені у журналі “Правда” ліберальні положення щодо характеру періодичних і економічних криз та становища індустріального робітництва [9: т. 45: 117]. Він з позицій революційної демократії прагнув розкрити об’єктивні закони розвитку соціально-економічних реалій, зрозуміти природу суспільних рухів, походження “людських рас”, творення сім’ї. Як і англійський історик Тейлор, І. Франко вважав,

що “історія людськості не є однотяглим і прямим розвитком, що в ній стрічаються і збочення, немов відскоки” [9: т. 45: 117]. Аналізуючи наслідки революційних змін у Франції в 1789 році, хід реформ у Англії, події тривалої і зятятої боротьби з “попівством” (культуркампф) у Німеччині 70-х років XIX ст., письменник намагався викрити як підсолоджену брехню офіційних істориків, так і здерти маску лицемірства, щоб показати ті реалії, які підтверджують вирішальну роль народу в історії. “Революційні ідеї мислителів XVIII віку були тільки ясним і систематичним виказом того світогляду і тих змагань, котрі від XVI в. вироблялись і дозрівали серед міщанства”. Вони відкрили перехід “до доби нової культури, доби панування розуму між людьми”. Такі умови визрівали в Італії, Німеччині, Франції, Англії. Вони призвели до перевороту в ім’я економічної сили – “третьої верстви”, в ім’я свободи – цього невід’ємного природного права “кождрої людської одиниці”, – наголошував І. Франко [9: т. 45: 121–132].

Розглядаючи формування світового ринку, його потреб, вказуючи на роль машин і залізниць у соціально-економічному поступі, а також на таке явище, як конституціоналізм, він підкреслював тяглість історії, бо “кожда доба історична – се дерево”, корінням утверджене у минулому, а віттям у майбутньому, чим ще раз підтвердив взаємозв’язок і єдність історичних подій та змін, а разом з тим і переконання в тому, щоб люди врешті перестали бути панами і слугами, а стали “тільки людьми” [9: т. 45: 139]. Закони соціально-економічного розвитку й людські почуття, на його переконання, не можуть забезпечити рівність людей, бо “коли б яким чудом далось її зробити між людьми, була би для них найбільшим нещастям, бо довела б їх до цілковитої байдужості і закостенілості”. І. Франко критикував соціал-дарвінізм, який використовує для порівняння життя “щупаків у воді та вовків у лісі”, пояснюючи історію людства. “Пани-дарвіністи” мусять зважити, що існування по-вовчому – це заперечення поступу. Людське життя відмінне від “ростинного і звірячого розвою”.

Новітні історичні дослідження у Франковому розумінні зробили великий переворот в усій історичній науці бо: “1) замість визнавати рушіями історичного поступу людства окремих завойовників і монархів, показали, що той поступ і монархи, й завойовники разом з ним залежать від попередніх і сучасних економічно-політичних відносин, що також усе людство в своєму історичному розвитку підлягає певним природним сталим законам, а не капризам і забаганкам окремих людей; 2) звернули особливу увагу власне на ту, досі занедбану сторону історичної науки, яка властиво є її серцевиною, – на розвиток економічних, політичних і наукових відносин окремих народів. Той великий щасливий поворот історичної науки дав початок новій її галузі – так званій історії культури чи історії розвитку народів” [9: т. 45: 25–26]. Величезна соціальна роль науки у Франковому аналізі зумовлена тим, що вона, якщо хоче бути достовірною, “мусить опиратися на фундамент фактів, спостережень взятих зі зовнішнього світу”, її результати мають “стати власністю для всіх людей, незалежно від походження, стану і мастку [...], а не привілеєм

панів, князів, богачів”. “Злиття двох понять знання і праці” сприятимуть соціальним змінам корисним для досягнення людського щастя і свободи [9: т. 45: 29, 33].

Зважаючи на результати науково-технічного прогресу у Європі і в Північній Америці, І. Франко вказував на трагічний контраст, коли “людськість багатіє, а тисячі, мільйони людей бідніють, їм робиться тісно. Одним не стає землі іншим зарібку, всім обмаль хліба”. “...Величезні багатства з одного боку, зібрані в неможливіх руках, і страшну бідність з другого боку, що душить мільйони народу”, – все це показує історія на тлі бурхливого розвитку науки і техніки [9: т. 45: 323].

В умовах індустріалізації й формування масового робітництва та політико-соціальних революцій дві проблеми стають першорядними – зростання контролю людини над природою і збільшення готовності маніпулювати суспільними інституціями та звичаями, аби досягнути бажані цілі [3: 980].

Високо цінуючи таку науку, як суспільна економія, І. Франко вважав, що вона розкриває й виявляє закономірності глобальних змін і процесів, які сталися у світі впродовж XIX ст. На прикладі чисельних фактів з історії Європи та їх трактувань окремими авторами український мислитель зауважував, що “французький історик і політик Тьер доказував неможливість руху парової машини. Католицька церква часів гуманізму і Реформації в’язницею, тортурями і кострами боронила погляду на неможливість кулястої форми землі, існування антиподів, існування інших світів, заселених розумними істотами...” Усі ці “недосконалості наших змислів” усуває “критичний розум, опертий на детальнім вивченні і порівнянні фактів і явищ” [9: т. 45: 276–277]. І. Франко глибоко проникав у предметність процесу світової історії, який був “найграндіознішою моральною та духовною революцією”, рухом, започаткованим у XVII–XVIII ст., що об’єднав прагнення “незлічених і невідомих людей звільнити себе та свій розум від гніту авторитетів і забобонів” у боротьбі за свободу, гуманізм та раціональну критику [6: т. 1: 9].

У статті “Радикалізм і релігія” І. Франко рішуче відкинув примітивізацію позиції радикальної інтелігенції та її прихильників: “Тисячолітні вчителі нашого народу не дали, не впоїли тому народові [...] правдивої релігійності”. Натомість від самого початку існування радикальної партії “кричать і репетують, що радикали ширять безбожність” [9: т. 45: 268]. Автор статті “виступав проти суб’єктивізму, проти підтасовування фактів для обґрунтування наперед визначених схем, проти тенденційного ігнорування тих фактів, які не вкладалися у ці схеми”, – зауважували вітчизняні дослідники [2: 11]. Головним принципом осмислення дійсності у радикалів був раціоналізм. “Се є змагання кермуватися розумом, просвітою”, – наголошував І. Франко [9: т. 45: 271].

У дослідженні “Поza межами можливого” він визначив соціальну динаміку кінця XIX ст. Це “збагачення одиниць”, яке стоїть “в простій пропорції до зубожіння народної маси”. Нагромадження багатств в одних руках збільшує простори, які займає зубожіння народу, тому соціальний спокій в таких умовах – це “найкраща гарантія для п’явок – висисати їх жертви” [9: т. 45: 281]. На його думку, напри-

кінці XIX ст. відбулася характерна зміна “у розумінні движучих сил історії людства”: “Настала епоха реакції проти одностороннього марксістського економічного матеріалізму чи фаталізму”. І. Франко один із перших розвінчав цю політичну і світоглядну теорію за її обмеженість, примітивність і категоричність, бо “де нема росту, розвитку, боротьби і конкуренції в сфері ідеалів, там і продукція попадає в китайський застій” [9: т. 45: 284]. “Те, що заповнює історія XIX віку – це відродження національностей державних і недержавних і боротьба за їх рівноправність, емансипація національного самопочуття і самопізнання” [9: т. 45: 291]. Історія підтвердила Франкові оцінки й передбачення розвитку подій. Кінцевий ідеал інтернаціоналізму, що його нерідко інтерпретували з чималим пафосом, так і не реалізувався. Інтернаціональне братство не відбулося, а було відсунуто тією обставиною, що демократія у християнському світі виявилася дегуманізованою і націоналізованою, й це призводило до трагічних розв’язань із застосуванням сили, до наполегливих спроб “реанімації абсолютистських привидів” і “анахронічних автократій Габсбургів та Гогенцоллернів” [7: 606].

Європа до 1848 року не позбулася культу Наполеона, Ніколая I, культу Бісмарка, пережила комедію буланжизму, сприйняла англійський імперіалізм з Сесілем Родсом і Чемберленом. Це було, як констатував І. Франко, “старе, безкритичне, глупе і підле льокайство, зверху прикрите лахами конституціоналізму та націоналізму”. Воно було спритне для гри “в піжмурки з народами”, показуючи їм “раз таку цяцьку, то знов іншу, а все тільки на те, щоб спокійненько водити їх за ніс, куди йому (“абсолютичному духу”. – *М. Р.*) треба” [9: т. 45: 295].

Сучасним і актуальним залишається Франків аналіз причин розростання мілітаризму, війн і разом тої “оплаканої недостачі народного самопізнання”, яка зумовлюється суспільними й економічними обставинами. Про це докладно йшлося у статті “Війна і військо в наших часах” видрукуваній у часописі “Світ” [2: 15–16].

У другій половині XIX ст. “серед освічених народів” відбулося понад 20 більших або менших війн. Упродовж десятків років, зауважував І. Франко “весь образований світ ненастанню ллє кров”, “європейські народи стогнуть під гнітом мілітаризму”. Він подав слова французького публіциста П. Леруа-Больє про те, що в освіченому європейському суспільстві є рана. “Ся рана – се війна і війна, що, раз у раз висячи над нашими головами, пожирає навіть в часах супокою майже половину суспільних достатків [...], котра силує нас цькувати людей, з котрими обміна думок або товарів поставила нас в зовсім дружні і поважні зносини” [9: т. 45: 167]. Війни не вибухають через брак свідомості. “Вибування мілітаризму”, зростання різних “національних сепаратизмів і расових шовінізмів”, які є не що інше, а “виплоди органічного росту новочасних суспільностей” [9: т. 45: 167], дають І. Франкові підстави робити висновок, що більшість європейських держав “стали великими касарнями”. “Наші війська – се цілі народи підоружжям”. Для війн застосовувалися новітні досягнення науки і техніки, широка індустріальна база. Вони ставали кровопролитнішими й виснажливими для економічних і духовних

ресурсів націй, особливо тих, хто жив зі своєї праці. Це робилося для того, щоб влада могла “відвертати уми, навести їх на інші предмети, відірвати від діл близьких, а вступати в підприємства жорстокі і небезпечні, але принадні задля обличку слави” [9: т. 45: 179].

Як ніхто інший із сучасників, І. Франко глибоко осмислив трагічні історичні реалії, які заторкували найважливіші засади існування суспільства, виживання цілих народів. Він виявив високу наукову компетентність в аналізі конкретно-історичних фактів, дій правлячих верхів та наслідків їх політики для широкого загалу. Франкова критика була дуже на часі й не втратила наукової вартості і у XXI ст.

Перу Великого Каменяра належать праці з історії суспільно-політичних рухів у Європі другої половини XIX ст. Він всебічно проаналізував теоретичні пошуки П.-Ж. Прудона, ідеолога соціалізму й анархізму, К. Маркса та його послідовників. Заклики анархістів знищити владу держави, бо це відкриває шлях “до поправи людської долі”, І. Франко відкидав як шкідливі. “Ніякими бомбами, штилетами та револьверами не змінити цілого суспільного будинку”, – писав він [9: т. 45: 332]. Історія довела авантюрність їхніх ідеалів, зокрема використання общини як ядра нового суспільного порядку. У статті “Солідарність” український мислитель показував роль “працюючих класів”, серед яких пробуджується почуття власної гідності і своїх прав, “починає пробуджуватися підтвержене наукою переконання, що єдиною основою і єдиною умовою людського поступу є праця” [9: т. 45: 56]. Різні захисники інтересів цих класів висували свої теорії й програми викорінення соціальних негараздів і зла. Франкова позиція у розкритті сутності соціалістичних і комуністичних ідеологій опиралася на наукову критику. У статті “Соціальна акція, соціальне питання і соціалізм” він наголошував: “Мушу зауважити, що соціалізм як щось одноціле взагалі не існує. Реально є різні соціалістичні теорії від Платона до найновіших часів”. Ті погляди та теорії дуже сильно різнилися і різняться між собою [9: т. 45: 39].

Розглядаючи “фабіанство” в Англії, посибілізм і солідаризм у Франції та ревізіонізм у Німеччині, І. Франко дійшов цікавих висновків. Зокрема про те, що Марксова теорія не знайшла у Німеччині “ніякого відгомону ані зрозуміння”. При цьому однозначно вказував на значні прямі запозичення марксистів із інших учень і теорій, які виникли й були відомі задовго до Маркса, наприклад, з маніфесту званого європейського мислителя Віктора Косідерана [9: т. 45: 475]. У статті “Що таке соціалізм?” І. Франко також наголошував на тому, що ідея соціалізму – зовсім не нова в історії. Соціалістичні реформи, якщо вони продумані й будуть досконало впроваджені, можуть запобігти “страшному кровавому вибухові”, який може стати невідворотним через утиски і злидні [9: т. 45: 53]. Як показують новітні дослідження, І. Франко мав рацію, передбачаючи гострі соціальні конфлікти і боротьбу за самовизначення робітництва. Виклик, який висували суспільству робітники і їхні життєві умови, були “насамперед політичними”. Насамперед тому, що більшість еліти сприймала їх як загрозу суспільному порядку. Робітничий виклик залежав від політики [5: 121].

Соціалізм як велике культурне надбання новіших часів став відомим у Англії, розповсюдився у Німеччині, його пропагували французькі соціалісти-федералісти, старі соціалісти, діячі “Міжнародної робітничої асоціації”. У рядах прихильників цього вчення велася полеміка. І. Франко вказав, що П.-Ж. Прудон, П'єр Леру, В. Консідеран, Жорж Санд, Огюст Конт, Луї Блан, М. Драгоманов та інші пропагували соціалістичні погляди. Він зауважив, що соціал-демократи твердять про свій “науковий соціалізм”. Отже, інший соціалізм, виходить, не є науковим. Соціалісти з кафедри – це “майстри наводження дрімоти на суспільність”. І. Франко розвінчував так зване відкриття К. Маркса про застосування діалектичного методу для соціологічних досліджень, а також відкриття “надвишки вартості” (додаткової вартості) і матеріалістичне вияснення історії, закон концентрації капіталу. Він вважав, що усі великі вчені не послуговувалися діалектичним матеріалізмом, а відкидали його, бо він “видається штучною і міцною скаралющою, що калічить усяку ідею”. Для досліду є один метод – індуктивний. Що стосується додаткової вартості, то вона знаходила дефініції ще у XVIII ст. Фізіократи і А. Сміт називали її чистим продуктом. Про це С. де Сімонд писав ще у 1819 році. Його послідовник У. Томсон розвивав знання про спосіб здобування “надлишкової вартості”. Висловлювання соціал-демократів про відкриті закони суспільного життя, зауважував І. Франко, характерні “через своє самохвальство” і претензії К. Маркса й Ф. Енгельса “до всесвітньої диктатури” [8: т. 3: 482–483, 487].

Закон концентрації капіталу (“нібито закон”) і через 50 років після його відкриття не діяв так фатально, “як перемини у природі”. У К. Маркса “ціла історія є впливом форм продукції і обміни”, а І. Франко вважав, що “історія людності не залежить від самої тільки продукції і репродукції безпосереднього життя, але від спеціального способу людської продукції”. Отже, “правдива теорія історії мусить вияснити цілу історію людськості від першої хвилі появи чоловіка, аж до нинішнього дня”, як людина стала соціальною істотою [8: т. 3: 494–495, 497–498].

Франкові оцінки подій і процесів в історії нового часу переконливі, оскільки є результатом наукового проникнення у їх сутність. “Поступ цілої людськості – се величезна і дуже складна машина”. Вона рухома “тілесними і духовними силами всіх людей на світі” [8: т. 3: 475]. Його наукова спадщина, яка стосується досліджень історії Нового часу зарубіжних країн, є вагомим теоретичним і практичним надбанням. Виваженість оцінок і висновків зумовлена докладним обґрунтуванням і критичним аналізом тверджень європейських авторів. І. Франко предметно розкрив помилки й упущення у висвітленні історії і показав, як із наукових позицій, без сторонніх впливів розуміти історичні закономірності Нового часу. Він твердо дотримувався прогресивного трактування соціально-економічного і політичного розвитку людства, національно-визвольних змагань. Мислитель-гуманіст світового масштабу, він проникав у глибини людських взаємин, соціальних і політичних конфліктів, обґрунтовував роль народів у національній історії, людей праці, інтелігенції, розкривав засади технології політичної влади, характер можновладців.

Франкова праця у сфері світової історії, його методологічні підходи вимагають подальшого докладного вивчення. Це значний масив, освоєння якого новітніми дослідниками і широким загалом матиме велику користь.

Література:

1. Баган О. Жрець інтелектуалізму // Франко І. Вибрані твори: У 3 томах. – Дрогобич, 2004.
2. Кравець М. Іван Франко – історик України. – Львів, 1971.
3. Мак-Ніл В. Піднесення Заходу. Історія людського суспільства. – К., 2002.
4. Маланюк Є. Франко незнаний // Маланюк Є. Книга спостережень. – Торонто, 1962.
5. Помян К. Європа та її нації. – Львів, 2003.
6. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. – К., 1994.
7. Тойнбі А.-Дж. Постижение истории. – Москва, 1991.
8. Франко І. Вибрані твори: У 3 томах. – Дрогобич, 2004.
9. Франко І. Зібр. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.

Мар'ян Долішній (Львів)

Іван Франко й економічні науки

В енциклопедичній творчій спадщині Івана Франка відображені усі складові суспільствознавства, зокрема й економічні науки. Тим часом із цією цариною творчості І. Франка шанувальники обізнані найменше.

Учений особливо цінував згадану сферу знань. Він ще у студентські роки писав до своєї коханої О. Рошкевич про те, що економічні науки, зокрема політична економіка, належить до найважливіших наук, бо вона вчить про причини та її наслідки, отже, про причини багатства і злиднів народу.

Дуже важливо відзначити те, що І. Франко в оцінці економічних наук керувався цілісністю людського знання, яке відображає єдність зовнішнього світу. Досягнувши зрілого віку, людина стає громадянином країни, членом сім'ї, господарем, впливає на інших людей і сама зазнає їхнього впливу. Будучи активним членом суспільства, вона замислюється над суттю суспільних зв'язків і відносин, намагається пізнати їх. “Тими дослідженнями займається у науковій сфері суспільна економія... Ця наука, – на думку І. Франка, – є найважчою і найважливішою з усіх, які ми пізнали дотепер, тому що досліджує між іншими причини злиднів і багатства людей; вчить про працю, про плоди праці та їх розподіл; одним словом, показує життя людини в її щоденній повній сфері із всіма її потребами” [1: т. 45: 39].

Подані поціновування економічної науки, зокрема економічної теорії, мають принципове значення для вивчення економічних поглядів І. Франка, бо вони свід-